

Nagy Varga Veronika

DIENES ERZSÉBET EMLÉKEZETE

*Dienes Erzsébet 1934-2018
1964-ben készült tablóképe*

A tanárnő nyelvtörténész, gyémánt okleveles középiskolai tanár, 1958–2016-ig tanított a szolnoki „KÖZGÉ”-ben, a Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskolában (2007-től: a Szolnoki Szolgáltatási Szakközép- és Szakiskola Vásárhelyi Pál Közgazdasági és Idegenforgalmi Két Tanítási Nyelvű Tagintézmény). 1911-ben alapította a megye egyik legrégebb középiskoláját a Szolnoki Kereskedelmi Társulat. (A Verseghy Gimnázium ekkor még polgári fiúiskola néven működött). A gazdasági iskolának három neves magyar-történelem szakos igazgatója volt az elmúlt évtizedek során: Pap Illés, Kemény László és Szurmay Ernő. Utóbbiak élen jártak az irodalmi hagyományok ápolásában a szolnoki városi Verseghy-kör elnökeként is.

Dienes Erzsébet az elmúlt 58 év alatt tanított magyart, történelmet, művészet-történetet és bibliatörténeti ismereteket. 1958-tól honismereti szakkört vezetett, és diákjai több mint 250 néprajzi és művelődéstörténeti – egyéni kutatómunkán

alapuló – pályamunkáival vettek részt a megyei, területi és országos versenyeken. Szinte megszámlálhatatlan pályadíjat nyertek el, és az országos megmérettetéseken az első tíz helyezett között mindig ott voltak.

A tanárnő anyai ágon a Szikszay családból származik. A XVII. század első felében felbukkanó, az Abaúj-Torna vármegyei Szikszó mezővárosából eredő, református hitű család, amely 1643. január 19-én Bécsben III. Ferdinánd királytól nyert címeres nemeslevelet a már nemes anyától származó István személyében. Leszármazottai később Hajdú-, Veszprém-, Jász-Nagykun-Szolnok-, Szatmár-, Csanád-, Krassó-Szörény-, Bihar- és Zala megyékben is megtelepedtek. Lelkipásztorok, tanítók és kézművesek kerültek ki a Szikszay nemzetségből.

Egyik neves őse, Szikszay György (1738–1803) debreceni esperes Békésen¹ született, a teológiát a debreceni református kollégiumban végezte, ahol felvilágosodott szellemű, nemzetközi hírű tanárok tanították. Hittudós, prédikátor, egyházi író és magyar nyelvtudós volt. Baselben és Utrechtben tanult, az 1791-es budai zsinat tagja volt. A Tudós Társaság tagjaként közreműködött 1795-ben a Debrecenben megjelenő *Magyar Grammatika* (Magyar Nyelvtan) kiadásában, melynek 11. fejezetét a szavak formálásáról ő írta. (A könyv Kazinczy Ferenc elutasító vádjai miatt nem kapott elég figyelmet.)² A *Keresztényi Tanítások és Imádságok* című művét a református egyház több mint száz kiadásban újra és újra megjelentette és ma is használatban van. Stílusát a közérthetőségre törekvés jellemezte, életműve a magyar irodalmi írásbeliség jelentős dokumentációja a 18. század utolsó évtizedeiről. Korának egyik legkitűnőbb szónoka volt, ezen túlmenően igen figyelemre méltó értékeket hagyott az utókorra.

Kocsi Sebestyén István így emlékezett meg róla: „*sok századok lefolyta után is, amikor sokakról közülnk azt sem fogják tudni, éltünk-e valaha vagy nem e világon, lesznek, kik az ő könyvét olvasván ilyenforma gondolattal teszik le a kezeikből, ennek írója igazán kegyes, keresztény és derék ember volt; légyen áldott az ő emlékezete.*” A tanármó két tanulmányban is megemlékezett Szikszay György munkásságáról.³

Dienes Erzsébet 1934. november elsején született Nyírbogdányban. Családjá mindkét ágon Debrecenhez kötődik. A nagypapa, Szikszay György malomfelügyelő az 1890-es években lett kunhegyesi lakos. Édesanyja, Szikszay Erzsébet, édesapja, Dienes Márton a MÁV tisztviselője, főtanácsosa volt. 1945–1950 között a debreceni református Dóczi Leánynevelő Intézet leánygimnáziumában tanult. 1949-ben konfirmált Baja Mihály lelkipásztornál. Egész életére és hivatására megválasztására hatással volt osztályfőnöke, Kopányi Mária finnugor nyelvész. (A debreceni egyetemen Pápay József tanszékén a Reguly Antal hagyatékát feldolgozó csoportot megélhetési gondok miatt volt kénytelen felcserélni a középiskolai oktató munkával.)⁴

Édesapját 1949-ben a vasutasok körében országosan lefolytatott koncepciós perek vádlottjaként bebörtönözték, majd büntetésül – családjával együtt – Szolnokra helyezték. Dienes Márton szociáldemokrata vezető volt a debreceni Vagongyárban.⁵ Szolnokon munkás lett a Járműjavítóban, és csak 1957-től kerülhetett vissza a MÁV-hoz. Dienes Erzsébet a szolnoki zeneiskolában két évig (1950–51) tanult zongorázni. Záróvizsgáján Mezriczky Lajos elnökölt, a bizottság tagjai Szirmay Reginald és Gergelyfy Gézané voltak.

1 A nemességszerző István volt, Mihály fia, György a Hódoltság alól felszabadult és újra benépesülő Békés megyei Békésen teljesített lelkészi szolgálatot; Utrechtben és Franekerben tanult.

2 Kövesi Magda: *A Debreceni Grammatika és Kazinczy vádjai*. Pais Emlékkönyv. 1956. Akadémiai K.

3 Szikszay György írói munkásságának helye és szerepe a felvilágosodás kori magyar nyelvűvelő mozgalomban. (Theológiai Szemle. 1989. 4. új folyam XXXII. 209–212.)

4 Kopányi Mária (1898–1978) tanári portréja. In: Fogarassy Zoltán: *A Debreceni református Dóczi Leánynevelő Intézet története (1838–2013)*. A Tiszántúli Református Egyházkerület kiadása a Kollégium fennállásának 475. évfordulójára. Debrecen, 2013. 140–141. Györi L. János sorozatszerkesztő: *Kiadványok a Debreceni Református Kollégium fennállásának 475. évfordulója tiszteletére III. Fényképe a 211. oldalon; végrendeletében könyvet hagyományozott az írónőre, amelyet a hagyaték kezelője, Dienes Erzsébet adott át.* (Szabó Magda köszönő levele Dienes Erzsébethez.)

5 Dienes Erzsébet: *Önéletrajz*. é.n. Kézirat a szerző tulajdonában.

Érettségi vizsgát a Varga Katalin gimnáziumban tett 1953-ban. (Az elnök Kisfaludy Sándor, a közgazdasági iskola tanára volt.) A kitűnő eredménnyel zárt érettségi vizsga után a szegedi egyetem bölcsészettudományi karának magyar–történelem szakos hallgatója volt. Egyetemi éve alatt nyelvészeti dolgozataért akadémiai pályadíjat kapott. Kitüntetéses oklevéllel – ahogy akkoriban emlegették „vörös diplomával” – végzett 1957-ben. Szakdolgozatát Nyíri Antal professzorhoz írta *Az Érdy- és Jordánszky-kódex 2 betűs magánhangzói* címmel, jeles minősítéssel.

1959-ben tett doktori szigorlatot finnugor nyelvészetből, nyelvtörténetből és néprajzból. Doktori avatásának minősítése: *summa cum laude*. Néprajzból Bálint Sándornál tett vizsgát.

1958-tól tagja a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, 1978-tól a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságnak és 1987-től kezdődően a Magyar Történelmi Társulatnak. Ezen társulatok ülésein számos előadást tartott, emellett a Nemzetközi Finnugor Kongresszuson két alkalommal is szerepelt: 1980-ban Turkuban, 1985-ben Sziktivkarban.⁶

1957–1958-ig a besenyszögi általános iskolában tanított, innen került a közgazdasági középiskola Kemény László által vezetett tantestületébe. Már az első évben megalakította a honismereti szakkört, amelynek 1959–2013 között vezetője is volt. A néprajzi pályázatok több alkalommal főiskolai és egyetemi szakdolgozattá minősültek át, olyan alapos volt a kutatómunka. Diákjai Jász-Nagykun-Szolnok megye egész területén végeztek gyűjtő- és feldolgozó munkát. Az évtizedek során elkészült mintegy 250 pályamunka a megyei Damjanich Múzeum és az országos Néprajzi Múzeum anyagát gyarapítja. A megyei és országos pályázatokon ezek a munkák mindannyiszor az első helyezettek és a díjazottak között szerepeltek. A szakkör tagjai közül többen váltak a néprajztudomány hivatásos művelőivé. Szakkörvezetői tevékenységében is azt a pedagógiai elvet tartotta szem előtt, amely tanárként is jellemezte: arra törekedett, hogy irányításával tanítványai a képességeiknek megfelelő legtökéletesebb teljesítményt nyújtsák.⁷

E követelményrendszerhez való következetes ragaszkodás szolgált alapul ahhoz, hogy az országosan zajló koncepciós, politikai-ideológiai tartalmú perek egyik vádlottjává váljon a megyében. 1971–72-ben a megyei hatóságok fegyelmi eljárást indítottak ellene, a tanítási módszerében mutatkozó *maximalizmus*, illetve a kötelezően előírt *tananyagcsökkentés* állítólagos be nem tartása ürügyén. A vádak között szerepelt a diákok felesleges és túlzott megterhelése az önkéntes helytörténeti gyűjtésekkel, a néprajzi pályamunkák írásával. A fél évig folyó perben ügyét – Nyíri Antal professzor tanácsára – a szegedi egyetem jogtanácsosa képviselte, aki akkor már országos szinten az ún. pedagógus perek szakértője volt. A Legfelsőbb Bíróság felmentő döntése helyezte vissza tanári állásába, viszont helyi (megyei) rehabilitációja nem történt meg.⁸

A szegedi Juhász Gyula Főiskola szolnoki tagozatain 1964–66 között magyar nyelvtörténetet és finnugor nyelvészetet adott elő. Újjáalakulása után pedig a Nagykőrösi Református Főiskolán több évig stilisztikai ismereteket tanított. Mészöly Gedeon, Bálint Sándor és Nyíri

6 Fogarassy Z. 2013. 166. Dienes Erzsébet rövid életrajza a gimnázium neves diákjai között.

7 T. G. Az Érdy Kódextől a néprajzig. Ahány pályázat, annyi siker Dienes Erzsébet szakkörében. Szolnok Megyei Néplap. 1988. november 21.

8 Dienes E. önéletrajza

Antal professzorok irányításával egyetemi éve alatt kezdte el a kódexfeldolgozó, illetőleg vallási néprajzi gyűjtőmunkát. Részt vett Nyíri Antal vezetésével a *Müncheni kódex* magyar–latin szótárát összeállító szakcsoport munkájában. Írásait (mintegy 60 tanulmány) szakkönyvek és a többi között az *Acta Universitas Szegediensis*, a *Nyelvtudományi Közlemények*, a *Magyar Nyelv* és a *Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár* számai közölték. Országos és nemzetközi konferenciák előadójaként elsősorban az *Érdy- és Jordánszky-kódex*, a *Vizsolyi biblia* és Jász-Nagykun-Szolnok megye néprajzi hagyományainak témaköréből válogatott. Néprajzi gyűjtési területei a hiedelemvilág, az emberi élet fordulói és a népi gyógyászat a Nagykunságban.

Tanítványainak munkáiból a Damjanich Múzeum 1970-ben hét pályamunkát jelentetett meg a *Szolnok Megyei Múzeumi Adattár* sorozatban. A diákszerzők közül a jászberényi Nagy Varga Veronika és Fogarasi Klára a néprajz hivatásos művelői lettek az ELTE néprajzi stúdiumának elvégzése után. Az újszászi Nagy Janka Teodóra tíz évvel később kapcsolódott be ebbe a munkába és a debreceni egyetem néprajz szakának elvégzése mellett jogi diplomát is szerzett, ma Pécsen egyetemi tanár.

A szakkör tanulóinak gyűjtése a megye csaknem egész területére kiterjedt. A feldolgozott témakörök rendkívül változatosak. Az évek során összegyűjtötték a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagát, szókincsét, a csikós-, a juhászélet hagyományait, a summás hagyományokat, lakodalmi szokásokat, boszorkányhistoriákat, a cigányok körében élő babonás szokásokat, készültek családtörténeti feldolgozások, tsz-történetek és feldolgozták a megye tíz községének földrajzi név anyagát. Magnetofonnal gyűjtöttek több száz nótát is.

Az értékörző, teremtő munka mellett az egyéni kutatómunka fejleszti a diákok szóbeli és írásbeli kifejező képességét, kitartásra és fegyelemre neveli. Tovább tudják adni az idősebb generációktól kapott ismeret- és élményanyagot és az azokból önkéntelenül adódó tapasztalatokat. Megértették azt, amit Kodály Zoltán már 1933-ban megfogalmazott: *„Emberileg is részesévé kell válni a hagyományoknak, s ezzel egy embercsoport lelki életének. Csak így juthatunk hozzá ahhoz, ami másképp nem adható át, mint élő lényről élő lényre, szemtől szemben való találkozással.”*

Emlékére Szolnokon 2018. szeptember 21-én a városháza dísztermében konferenciát rendeztem, melyet Tapasztó Ildikó Oktatási-, Kulturális- és Sport osztályvezető nyitott meg.

Lengyel Erzsébet - akivel 26 évig tanított együtt – kiemelte, hogy harmónia és szeretet jellemezte együttműködésüket. Szigeti Jenő Szikszay György (1738-1803) életpályáját és munkásságát ismertette meg a hallgatósággal. Barna Gábor és Sléder Éva az Érdy-kódex nyelv-történeti- és folklór témájú közleményeit ismertették. A kódexet először Nagyszombati kódex néven jegyezték, majd első ismertetőjének nevéből, Érdy Jánosról nevezték el.

Nagy Janka Teodóra személyes emlékeit osztotta meg a főleg egykori tanítványokból és tanártársakból verbuválódott hallgatósággal. Gece Annabella a szolnoki Damjanich Múzeum Adattárában őrzött pályamunkák néprajzi témaválasztását ismertette és elemezte. Velcsov Mártonné és Mészáros Júlia a szegedi egyetemi évekre emlékeztek, Mohácsi Csilla az iskolarádióban elhangzott visszatekintő életrajzot ismertette.